

consideration the specificity of professional activity of its contingent well favor considerably not only on the growth of level of subject's preparing of teacher but forming understanding of specialist concerning his (her) responsibility for his (her) study. Over view of process of development of professional skills of teachers at establishments of postgraduate education as well as society's practice and pedagogical and life experience stipulates further growth of reflexive understanding by specialist his (her) individual professional activity, himself (herself) and surrounding world, non-standard thinking, determined by dynamic processes of contemporary society and all this has important meaning for full-grade life activity of contemporary pedagogue. One of the priority directions is determined creation of conditions for self-improvement, development and self-realization of individuality of teacher as bearer of new information about construction of society and world in a whole, so the citizen of Ukraine, which is able to form generation, ready to learn during all its life, to create and to develop values of civic society.

Keywords: *development of professional skills of teachers at establishments of postgraduate education, approaches to course preparing of teachers in postgraduate education, constructive organization of process of postgraduate pedagogical education.*

УДК 801.81

Н. М. Ярмоленко

ФІЛОСОФІЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ В ТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА

У дослідженні розглядається вірогідність впливу філософії Г. Сковороди й Ф. Шеллінга на світогляд молодого М. Максимовича та його становлення в багатьох сферах наукової діяльності як професіонала. На матеріалі аналізу глави «Про квітку» із твору М. Максимовича «Про життя рослин» визначаються з'ясовані дослідником основні аспекти філософії єдинопочатку, до яких раніше, незалежно один від одного, у своїх філософських роздумах прийшли Г. Сковорода й Ф. Шеллінг.

Ключові слова: *професіоналізм, єдинопочаток, бінарні опозиції, потенція, прагнення до індивідуалізму, еволюція.*

Постановка проблеми. Стати професіоналом у будь-якій сфері аж ніяк не просто. Загальновідомо, що високого володіння певним фахом чи справою можна досягти лише оволодівши системою знань, практичних умінь і навичок у певній професії або трудовій діяльності. На здобуття високого рівня кваліфікації в певній професії людина іноді витрачає більшу частину свого життя. Як же тоді пояснити феномен особистостей, які стали професіоналами в багатьох сферах діяльності?

Метою нашої розвідки стало розкриття феномену професіоналізму Михайла Максимовича – ученого-енциклопедиста, історика, філолога, етнографа, ботаніка, поета, першого ректора Київського університету ім. Т. Г. Шевченка.

Виклад основного матеріалу дослідження. *«Колись Лессінг сказав: все – єдине, я не знаю нічого кращого. Я теж не знаю нічого іншого»...* Із цією думкою у 1854 році помирав німецький філософ Фрідріх Шеллінг, її він залишив у духовному заповіті синові. Ідея єдності матеріального і ідеального лягла в основу його філософської системи. Український послідовник філософії Шеллінга, юний Михайло Максимович, у своїй роботі «О жизни растений» цю сокровенну ідею виразив дещо по-іншому, по-Сковородинськи: *«Тайна сія єсть Любов...»*. Ідея єдності матеріального та ідеального лягла в основу його наукової спадщини.

«Всѣ вѣки и народы всегда согласно вѣрили, что есть тайна нѣкая, по всему разлившая и всем владѣющая сила» [5, с. 116] – до цього висновку самобутній український філософ XVIII ст. Г. Сковорода прийшов на основі вивчення світової народної мудрості, античної міфології й філософії та християнського віровчення.

Німецький філософ Ф. Шеллінг, як і його сучасники Й. Гердер та Г. Лессінг, основи пантеїстичного вчення, за яким Бог є Всесвіт, що проявляється в речах, почерпнули у Б. Спінози, який послідовно втілював раціоналістичний метод, створений «батьком нової філософії», французьким філософом Р. Декартом.

Довіра Декарта до розуму, викладена в його знаменитому «*Я мислю, значить, я існую*», привела філософа до ідеї існування Бога, що втілює вищу, досконалу реальність, та існування «протяжності», тобто матеріального світу. Углиблюючи у філософії метод, створений Декартом, нідерландський філософ Бенедикт Спіноза відкрив, що у природі все здійснюється відповідно до певних законів, об'єктивно. Душа є лише частинкою всеохоплюючої природи – субстанції, яка проявляється у «протяжності» і мисленні, або матерії і дусі. Усі речі є модусами цієї вічної і безкінечної субстанції, поза якою немає ніякого буття і Бога. Отже, чим більше ми пізнаємо окремі речі, тим більше ми пізнаємо Бога і тим більше любимо його. Дякуючи Й. Гердеру і Й. Гете, учення Спінози поширювалося у Німеччині.

Представник німецької класичної філософії Ф. Шеллінг, послідовник філософії І. Канта й І. Фіхте, поєднав їхні вчення зі вченням Спінози. Головне філософське досягнення Канта – ідею активності суб'єкта, Фіхте доповнив ідеєю творчої активності «Я» – всезагального духовного початку. Об'єктивний світ, або «не-Я», у Фіхте тотожний «Я», але пасивний, він є лише вмістилищем діяльності «Я» – волі, віри. На відміну від Фіхте, Шеллінг створює філософію всеєдності, заявляючи про принцип тотожності ідеального і реального або «Я» і «не-Я», що розвиваються за єдиними законами. Від ідеї самопізнання він переходить до ідеї світопізнання, а від неї – до Богопізнання. Від ідеї Богопізнання виводив ідею Любові й український учений Михайло Максимович.

Нині філософські засади Максимовича – природничника і гуманітарія – недостатньо визначені – вказують автори бібліографічного словника «Філософська думка в Україні». – В одних випадках він репрезентував креаціоністсько-еманаційну, теїстичну позицію, з іронією ставився до матеріалістичних акцентів у теорії еволюції, а в інших наполягав на ідеї розвитку, схилившись до його інтерпретації як саморозвитку; щоправда, йшлося передусім про розвиток духовної сутності. Ця загалом антимеханіцистська позиція доповнювалася універсалізацією доцільності, поширенням її на природу і розвиток природи. Такі думки розвивались і експлікувались у дусі неоплатонічної та святоотчої традиції, поєднуючись із виявами пантеїзму, забарвленого естетично: для Максимовича пантеїзм був підґрунтям романтизму» [3]. На наш погляд, філософія раннього Максимовича була досить цільною і визначеною. У московський період своєї наукової діяльності М. Максимович сповідував ідеалістичну і романтичну ідею єдинопочатку, близьку до сковородинської концепції двох натур та до шеллінгівського «паралелізму природи й інтелігенції».

У Росії початку ХІХ ст. теорія Максимовича – не першотвір. Філософія Шеллінга визначила цілий напрям – так зване російське шеллінгіанство, яке проіснувало аж до кінця ХІХ ст. З ідеями філософа Росію познайомив уродженець Борзни Д. Велланський, який слухав лекції Шеллінга у Йені та перекладав його. Послідовниками Шеллінга був учитель Пушкіна в Царськосільському лицей О. Галич та вчитель Максимовича в Московському університеті М. Павлов. Пізніше, перебираючи у пам'яті студентські роки, Михайло Максимович виокремить професора з-поміж інших викладачів: «*Зіркою цього (фізико-математичного – Н. Я.) відділення в університеті зійшов тоді професор мінералогії і сільського господарства Павлов, що прибув із-за кордону... Його лекції про природу, в дусі натуральної філософії, ретельно оброблені, строго логічні й округлені, як яблуко, живили новим життям наші молоді уми*» [1, с. 391].

Становлення Максимовича як дослідника відбувалося при безпосередній участі Павлова, і ймовірно, що з філософією Шеллінга він познайомився, дякуючи саме йому. М. Павлову як рецензенту студент подає свій перший твір «Про систему рослинного царства», в якому, за визначенням самого автора, *«ботаническое знание переполнилось учения натурально философского»* [1, с. 329]. Ця розвідка, за словами Максимовича, є *«першим плодом вчення Павлова про природу»*. Вона вийшла за сприяння професора у травні 1923 року в журналі «Новий магазин естественной истории, физики, химии и сведений экономических», а пізніше лягла в основу магістерської дисертації, захищеної М. Максимовичем у 1927 році. Під цензурою Павлова Максимович у 1824 році надрукував свою першу книгу – «Главные основания зоологии, или науки о животных», на яку похвально відгукнувся прихильник філософії Шеллінга князь В. Одоєвський, голова «Общества Любомудрия», що з 1823 року об'єднувало в Москві російських романтиків – молодих шеллінгіанців. Ботаніком серед «Любомудрів» називає М. Максимовича у своїй статті В. Панченко, аналізуючи московський період наукової діяльності майбутнього ректора Київського університету [4]. Праці молодого Максимовича за сприяння Павлова і «Любомудрів» насправді стали новим «слов'янським» плодом філософської системи Шеллінга. Звернувшись до них, розуміємо, у чому секрет такого широкого кола наукових зацікавлень Михайла Максимовича. Стрижнем світогляду і творчості Максимовича була філософія єдинопочатку, яка наклала відбиток на все, що він думав і робив. Максимовича природника, ботаніка, хіміка, зоолога, фізика, мовознавця, фольклориста, етнографа, історика та археолога водночас об'єднував Максимович-філософ, вихований у дусі християнської філософії Г. Сковороди та натурфілософії Шеллінга. Ця філософія відбилася в його працях із різних галузей наук.

Шеллінг прагнув розглянути всі ступені розвитку природи в напрямку до її вищої мети, тобто знайти причину породження свідомості з несвідомої форми життя розуму. Він прийшов до висновку, що ні хімічний склад, ні форма органів рослинного й тваринного світу не можуть бути причиною життєвого процесу, навпаки, сам життєвий процес є причиною і певного хімічного складу, і форми органів. Один і той життєвий процес безкінечно індивідуалізується в кожній окремій істоті. У неорганічній і органічній матерії діє споконвічне прагнення до формування, індивідуалізації, завдяки якому матерія приймає, зберігає і весь час відновлює свою форму. У праці «Про виникнення всезагального організму» Шеллінг описує цей потяг до формування на прикладі рослини: *«Як тільки насінина починає проростати, ... природа, якщо їй не заважати, безупинно прагне до кінцевої індивідуалізації всіх живильних соків. Як тільки соки наповнили рослину, вона стискується в чашечці, а потім знову розширюється у пелюстках квітки. Нарешті, природа досягає найбільшої індивідуалізації, можливої в одній рослинній індивідуальності, за допомогою утворення протилежних статевих органів. Тому що з останнім ступенем, який природа також через зміну розширення і стиснення нарешті знаходить у плоді і насінні, вже закладена основа для нового індивідуума, в якому природа із самого початку повторює своє творення»*. *«Так за допомогою безперервного розширення і стиснення вона здійснює своє вічне творіння – продовження роду за участі двох статей»* [6, с. 152–153] – підтверджує гіпотезу цитатою свого однодумця і покровителя І. Гете із праці «Дослід про метаморфозу рослин» філософ.

Висновок Шеллінга, відповідно до якого останньою метою природи в кожній організації є поступова індивідуалізація, вершина якої досягається в розвиненій властивості двох протилежних статей до розмноження, бере за основу свого роздуму

«Про квітку» Михайло Максимович: *«Тайна сия есть Любовь... Период цветения для растения есть та пора жизни, когда оно готово жертвовать бытием своим для других ему подобных существ, когда оно устремляет к сей цели все силы свои, собирающиеся в цветке. И никогда жизнь растения не бывает так деятельна, пламенна и роскошна, как здесь, где достигает она высшей степени своего развития, образования и совершенства. Цветение есть брачное торжество жизни растения; а цветок есть тот чертог, где торжествуется любовь его так прекрасно и открыто перед лицом Солнца»* [2]. До таких роздумів молодого кандидата фізико-математичного відділення Московського університету надихають, окрім філософії Шеллінга, ще й практичні досліди – «вакації, проведені в ботанічному саду», комплектування та упорядкування університетських гербаріїв, ботанічні мандрівки по околицях Московської губернії у дощові літні місяці 1824 року з метою пошуку нових рослин до колекції тощо. Можливо, і сковородинська філософія, про яку не міг не чути Михайло Максимович ще на Україні, у колі своєї високоосвіченої родини.

Шеллінг говорив, що розвиток у природі відбувається внаслідок дії якоїсь споконвічної позитивної сили. Г. Сковорода свого часу підмітив, що древні називали цю силу *«ум всемірний, натура, бытіє вещей, вѣчность, время, судьба, необходимость, фортуна и проч.»*, а видиму натуру – *«вещество, или матерія, земля, плоть, тѣнь и проч.»* [5, с. 116]. Сам філософ називав її *«невидима натура – Бог, яка пронизує видиму – твар»* [5, с. 115]. Шеллінг йменує цю силу Сонцем, бо його світло пронизує природу і творить життя. Головним принципом філософії Шеллінга, успадкованим від філософії древніх, є принцип полярності, розуміння природного тіла як продукту взаємодії протилежно направлених сил. До речі, на принципі бінарності побудована і міфологія, і фольклор народів світу. Усе позитивне на Землі, за Шеллінгом, – складова частина світла, а те, що реагує на світло – негативне – належить Землі. Це земне, *«будучи розвиненим за допомогою позитивної сили, здатне на безкінечне різноманіття. Всюди, де сила природи зустрічає спротив, вона творить особливу сферу – продукт її власної інтенсивності і опору, який вона зустрічає»* [6, с. 105]. – говорить Шеллінг. М. Максимович також переконаний, що причина розвитку кожної квітки на землі – «лик Сонця»: *«Так Солнце, изливая животельный свет на планеты свои, возбуждает их к новым действиям и образованиям»* [2], – підсумовує він свій опис цвітіння.

І Сковорода, і Шеллінг, і Максимович говорять про одну й ту ж позитивну силу, і саме її вважають причиною розвитку, утверджуючи принцип єдності природи і духу. Німецький філософ розглядає рух світла як першопочаток, який *«повинен приходити до окремих небесних тіл із іншого місця, ззовні, у кожній системі повинне бути лише одне тіло, яке весь час породжує це начало і посилає його всім іншим»* [6, с. 101]. М. Максимович свою увагу зосереджує на описі того, як втілюється світло у земній природі: *«Свет – душа растений – отражается в радужном сиянии цветков, в их движениях, за течением солнца следующих... и только черный цвет, как цвет мрака, несвойственен сим живым подобиям солнца на земле, которое представляют они лучисто-круговою или звездчатою формою»* [2]. Молодий дослідник спостеріг, що деякі квіти, як і сонце, протягом дня навіть змінюють інтенсивність забарвлення або й кольорову гаму: *«Все показывает сочувствие цветка со светом! Планета и солнце равно отразились в растениях, и цветки можно назвать первым разговором Земли с Небом. Таково значение цветков, коими украшена земля, как небо звездами!»* [2]. Студент-практик ставить завдання дослідити наслідки, земний результат визначеної Шеллінгом причини, яка збуджує матерію, починає боротьбу і безперервно підтримує її у кожній підпорядкованій їй рослинці і небесному тілі.

За концепцією Шеллінга, початок розвитку – це спокій, абсолютна індіферентність – байдужність, апатія, безпристрасність, знеохочення, із якої через потенціювання здійснюється підняття суб'єктивного із об'єктивного. Ця думка суголосна міфологічній теорії світотворення. Розвиток природи відбувається завдяки наявності сил – через потенціювання – поступове динамічне підвищення її форм у бік зростання суб'єктивності. Як указує Шеллінг, становлення у природі – це своєрідна ієрархія організацій: від об'єктивного через потенцію до зростання суб'єктивності. Так природа підіймається від рівня мінералів до рослин, а від них – до тварин. Найвищий рівень потенції – утворення духу або інтелігенції – людини, яка здатна мислити, творити. Цю ж саму динаміку розвитку відзначає у своїй статті М. Максимович: *«Нельзя надивиться благодатной природе, глядя, с каким заботливым предвидением печется она о цветке, особенно в свое время, как располагает она устройством его и движениями, позволяет даже насладиться на миг чувством и произволом – сею животною, но для цветения высочайшею жизнью, коей оно непричастно в другое время; ибо растениям принадлежит только самобытность, тогда как животные имеют еще самодвижимость, а человек над всеми возвышается своим самосознанием»* [2]. Максимович розділяє думку Ф. Шеллінга, що природа – це несвідома творчість самого духу, необхідний продукт його подальшого розвитку. Природа для Максимовича – це історія самоусвідомлення, описуючи яку, він намагається відокремити всі її етапи розвитку один від одного і представити їх у чіткій послідовності. Порівнюючи будову рослини із будовою тварини і людини як вищої стадії еволюції, він зауважує: *«Если корень, стебель и листья вместе составляют стан растения, то цветок и последующий из него плод можно назвать главою и лицом его»* [2]. Максимович майже дослівно повторює мудрість Г. Сковороди, який уважав, що існує три світи: перший – мешкальний, або великий світ, у якому Сонце є його головою; другий – усезагальний, життєвий (філософ називає його «світець або чоловік»), де все народжене проживає, і в ньому найважливіше – голова; третій світ – символічний, (світ Біблії), у якому зібрані фігури (прототипи, моделі) небесних, земних і підземних створінь, щоб бути монументами, які ведуть нашу думку до пізнання природи, як малюнок. Шеллінг, а вслід за ним і Максимович, головну дослідницьку увагу зосереджують на двох із названих світів – світі природи та символічному – світі людського мислення. Михайло Максимович розширює і поглиблює філософські узагальнення Шеллінга, обґрунтовує ступінь досконалості індивіду ступенем потенції всередині видів, виявляє рухомі чинники еволюції: *«Голова у животных, как местопребывание высших чувств, более или менее совершенным образованием своим показывает степень их совершенства: низшие животные без головы: глава человека отличается наиболее выдавшимся челом и самым прямым углом лица. То же сказать можно о цветке и растениях. Низшие растения (каковы грибы, паросты, мхи и папоротники) либо совсем не имеют цветков, либо только сомнительные, без микроскопа не видимые начатки оных, и называются потому тайноцветными. Растения с цветками или ясноцветные составляют высшую область растительного царства; и чем сложнее образован цветок, чем сложнее и отдельнее одна от другой части его, тем к высшему относится он разряду в сей области»* [2]. В описі та класифікації рослин Максимович виходить із засад розумної впорядкованості у природі, її гармонії: *«Казалось бы, что опыление и судьба будущего поколения... растений совершенно преданы случаю; но у них всегда есть свои прислужники-насекомые... Иногда разрозненные цветки поверяют любовь свою летучему ветру и с ним пересылают залог ее. И не это ли непорочная любовь Зефира и Флоры, о которой говорит нам цветущая мифология древних?»* [2].

Дослідник розуміє, що для вищої досконалості потрібна більша сила напруження або потенція.

Своїми природничими дослідженнями Михайло Максимович опереджає еволюційне вчення Ч. Дарвіна «Происхождение видов путем естественного отбора», що опубліковане в 1859 році в часи нового спалаху шеллінгіанських захоплень. Він передбачає теорію походження видів шляхом природного відбору, в якій Дарвін убачав зародок цілої філософії. Дарвінова еволюційна картина живої природи стала доказом того, що розвиток матерії обумовлений вторинними причинами, живі істоти не особливі творіння, а облагороджені потомки нечисленних істот, що жили давно, але не перекреслила висхідного філософського твердження Максимовича, що цей розвиток відбувається за законами, відбитими в матерії Творцем.

Завісу над законами великої таїни Творіння людина намагалася підняти ще з часів усвідомлення буття. Досліджуючи динаміку розвитку Всесвіту, філософи різних епох були суголосними в одному: все – Єдине, закони світобудови всезагальні, а в їх серцевині – початок, у якому бінарні опозиції перебувають у рівновазі і разом із тим зберігають дуалізм. *“Найвища істота не має властивого собі імені. Бог є Природа, Любов, початок і кінець всього, або вічність”*, – говорив Г. Сковорода. *«Таїна сія єсть Любов»*, – повторював М. Максимович, який належав до плеяди українських філософів-романтиків, як Г. Сковорода, М. Костомаров, М. Гоголь, П. Куліш. В основі їхніх поглядів лежала суголосна німецькій трансцендентальній філософії «філософія серця», досить близька українській натурі – емоційній, чуттєвій, духовно багатій.

Висновки. Думається, що прагнення пізнати філософію загальних законів буття та застосувати її для аналізу конкретних речей у різних сферах життя і є розгадкою високого професіоналізму М. Максимовича. Філософія високого професіоналізму М. Максимовича надихає не одне покоління його послідовників.

Перспективи подальших досліджень. Уважаємо, що подальшого дослідження потребують джерела наукових поглядів М. Максимовича щодо шляхів формування творчої особистості, майстерності, професіоналізму.

Список використаної літератури

1. Максимович М. О. Киевъ явился градомъ великимъ... : вибрані українознавчі твори / М. О. Максимович. – К. : Либідь, 1994. – 448 с.
2. Максимович М. О цветке (Глава из особого сочинения о природе) [Электронный ресурс] / М. О. Максимович. – Режим доступа : <http://smalt.karelia.ru/∞filolog/pdf2/otsve1lg.pdf>
3. Максимович М. : Філософська думка в Україні. Бібліографічний словник [Електронний ресурс] / авт. кол. : В. С. Горський, М. Л. Ткачук, В. М. Нічик та ін. – К. : Унів. Вид-во «Пульсари», 2002. – 244 с. – Режим доступу : http://litopus.Org.ua/fdm/fdm_37.htm.
4. Панченко В. Тест на патриотизм. Михаил Максимович – забытый аристократ духа / В. Панченко // Ежедневная всеукраинская газета «День». – 17 октября 2007 г.
5. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / Г. Сковорода. – К. : Наукова думка, 1983. – 541 с.
6. Шеллинг Ф. В. Й. Сочинения : в 2 т. / Ф. В. Й. Шиллинг. – М. : Мысль, 1987. – Т. 1. – 637 с.

Одержано редакцією 18.11.2014
Прийнято до публікації 26.11.2014

Аннотация. Н. Н. Ярмоленко. Философия профессионализма в творческой деятельности Михаила Максимовича. В статье рассматривается вероятность влияния философии Г. Сковороды и Ф. Шеллинга на миропонимание молодого М. Максимовича и становление его как профессионала во многих областях научной деятельности. На материале анализа главы «О цветке» из сочинения Максимовича «О жизни растений» определяются изложенные исследователем основные аспекты философии единоначала, к

которым раньше, независимо один от другого, в своих философских воззрениях пришли Скворода и Шеллинг.

Ключевые слова: профессионализм, единоначало, бинарные оппозиции, потенция, стремление к индивидуализации, эволюция.

Summary. Nataliya Yarmolenko. The philosophy of professional ethics in works by Mykhailo Maksymovych. *In this article the author discusses how young Mykhailo Maksymovych incorporated the philosophical concepts and ideas of Hryhorii Skovoroda and Friedrich Wilhelm Joseph Schelling into his principles of professional ethics, which later helped him become a distinguished professional and contribute immensely to a wide range of fields in the life sciences. To support this idea, Natalia Yarmolenko analyzes the chapter “About a Flower” in Maksymovych’s work “Plants’ Life” with respect to some major aspects of his single initiation philosophy. Previously, these philosophical ideas were expressed in works by Skovoroda and Shelling. Philosophical views of young Maksymovych were holistic just like Skovoroda’s; he believed that everything in the world should be seen in the three philosophical ‘worlds’ at the same time: macrocosm (nature, surrounding), microcosm (human), and a symbolic world (the world of Bible). At the same time Mykhailo Maksymovych supported Shelling’s concept that initially, that everything materialistic around us is a product of subconscious creativity of a spirit or idea, the consequent stage of its development. Maksymovych was trying to precisely describe every stage of development of nature or a human being, as well as to present those stages strictly in chronological order. As a result, Mykhailo Maksymovych came up with the concept of natural selection long before it has been described in Darwin’s “On the Origin of Species”. His basic philosophical principles and holistic approach remained fundamental in all his areas of research, including history, linguistics, folklore and ethnography.*

Keywords: professionalism, a single initiation, binary oppositions, potency, a desire for individualization, evolution.